

участь експерта у судовому розгляді справ в порядку кримінального, цивільного, господарського та адміністративного провадження, а також при здійсненні конституційного судочинства. І як суб'єкт процесуальної діяльності, експерт виступає суб'єктом кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, які перешкоджають діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду по розкриттю кримінальних правопорушень, притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності та судовому розгляду справ, зокрема, за завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК) та за відмову свідка від давання показань або відмову експерта від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК).

Одночасно як особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, експерт є суб'єктом зловживання повноваженнями (ст. 365-2 КК) та підкупу (ст. 368-4 КК) і підлягає відповідальності за цими статтями Кодексу лише під час виконання цих функцій. Особливість діяльності експерта обумовлюється змістом саме тих послуг, які ним надаються.

Зловживання повноваженнями у ст. 365-2 КК України повинно розумітися як використання експертами як особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, повноважень всупереч інтересам надання публічних послуг [4]. На відміну від суто професійних: дослідницьких, експериментальних, випробувальних функцій, – діяльність експерта має юридично значущий характер. Результатом такої діяльності являється висновок, який є окремим самостійним видом офіційних документів, що підтверджують чи посвідчують певні події, явища або факти, породжують чи здатні породити наслідки правового характеру.

Якщо експерт надає завідомо неправдивий висновок і отримує за таку послугу неправомірну винагороду, вчинене утворює сукупність злочинів – прийняття пропозиції або одержання експертом неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій, з використанням наданих йому повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку винагороду, а бо в інтересах третьої особи (ст. 368² КК) та завідомо неправдивий висновок експерта, вчинений з корисливих мотивів (ч. 2 ст. 384 КК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page5>

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року N 4038-XII / Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ МОЗ України від 3 березня 2015 року № 301/5 / Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/page>

4. Рябенко М.В. Зловживання повноваженнями аудитора у складі злочину, передбаченому статтею 365-2 Кримінального Кодексу України //Часопис Київського університету права / М.В. Рябенко. – 2014. – №1. С. 307–309.

Женунтій В. І., провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Тичина О. М., науковий співробітник відділення організації науково-дослідної роботи постійного складу відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

БЕЗПОРАДНИЙ СТАН ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Як свідчать результати аналізу, вітчизняне кримінальне законодавство приділяє певну увагу факту відсутності у потерпілого суб'єктивних можливостей протистояти в момент посягання на його права і свободи злочинцю, який переважає його перш за все у фізичній силі, спритності тощо, передбачивши додаткові кримінально-правові заходи реагування.

У якості первісного в цьому плані слід назвати виокремлення в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) певної групи потерпілих «особи, які перебувають в

безпорадному стані». Слід підкреслити, що в КК України не надається такого нормативного визначення, але подібний висновок впливає з аналізу ряду дефініцій і диспозицій, що закріплені в конкретних статтях як Загальної, так і Особливої частини КК України. Первинним і відносно базовим при цьому є закріплене в п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України положення, відповідно до якого обставиною, що обтяжує покарання, визнано й вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані [1, с. 27]. Така редакція п. 6 ст. 67 КК України дозволяє дійти висновку, що в даному випадку мова йде про трьох потенційних потерпілих: малолітнього, тобто про дитину, яка не досягла 14-літнього віку; особу похилого віку, тобто яка за своїм віком наближається до глибокої старості і особу, яка не спроможна своїми силами впоратися з чим-небудь. Але якщо для визначення перших двох потерпілих орієнтиром є вікові межі, то відносно третього – одного етимологічного визначення явно недостатньо, отже необхідне його нормативне визначення, якого у ст. 67, відповідно й в інших статтях як Загальної, так і Особливої частини КК України не міститься. З'ясування змісту цього словосполучення в деякій мірі ускладнюється через не зовсім вдालу спробу законодавця визначити в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України можливі його прояви. Зокрема, у ч. 1 ст. 135 законодавець, звертаючи увагу на перебування потерпілого в небезпечному для його життя стані, підкреслює відсутність у нього можливостей для вжиття достатніх для самозбереження заходів через малолітство, старість, хворобу чи внаслідок іншого безпорадного стану. Отже, використання терміну «інший» (безпорадний стан) дає підстави для більш широкого тлумачення самого словосполучення «безпорадний стан», оскільки безпосередньо відносить згаданих у п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України малолітнього та особу похилого віку до осіб, які знаходяться в безпорадному стані. Але, при цьому особа похилого віку визначена терміном «старість» і додатково вказані такі причини, як хвороба та інший безпорадний стан. Не заперечуючи проти зазначених причин, вважаємо за необхідне нормативно доповнити їх й такими як «інвалідність», та «жінка, яка знаходиться в стані вагітності». Також, необхідно розтлумачити й словосполучення «інший безпорадний стан»,

під яким в теорії кримінального права розуміється наркотичне чи алкогольне сп'яніння особи, травма, непритомність, відсутність необхідних навичок поведінки і знань в екстремальних умовах тощо [2, с. 280; 3, с. 321]. Отже, визначення безпорадного стану можливе лише за умови узагальнення та викладення більш детально причин, що призводять до нього. Як вже зазначалося, перше згадування про безпорадний стан потерпілого міститься в п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, а спроби його нормативного визначення – тільки в ч. 1 ст. 135 КК України, що є не зовсім послідовним та логічним. Тому вважаємо, що таке визначення повинно бути наведено в переліку обставин, що обтяжують покарання, тобто визнати в якості такої обставини вчинення злочину щодо особи, яка знаходиться в безпорадному стані (з наступним найбільш повним переліком його причин).

Слід відмітити, що визнання вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані, обставиною, що обтяжує покарання, так само як і інших, перерахованих в ч.1 ст. 67 КК України, не є простою декларацією, а носить імперативний характер. Насамперед відмітимо, що у відповідності до ч. 1 ст. 65 КК України ступінь тяжкості вчиненого злочину і особа винного, а так само пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини складають один з трьох критеріїв загальних принципів, якими повинен керуватися суд при призначенні покарання за кожною конкретною справою [1, с. 26]. Але, за загальним правилом, закріпленим у ч. 2 ст. 67 КК України, суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у ч. 1 цієї статті обставин, такою, що обтяжує покарання, навітьши мотиви свого рішення у вирокі [1, с. 27]. Разом з тим, виняток із цього правила, як констатується у тій же частині ст. 67 КК України, складає, поряд з деякими іншими обставинами з числа перерахованих в ч. 1 ст. 67 КК України, й вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані [1, с. 27]. Тобто, жодні інші обставини вчинення злочину, жодні навіть найбільш пом'якшуючі покарання обставини не можуть слугувати для суду підставою не визнати обставиною, що обтяжує покарання,

вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані.

Як випливає з ч. 4 ст. 67 КК України, будь-яка обставина з числа обтяжуючих покарання, може бути передбачена у конкретній статті Особливої частини КК України як ознака злочину, яка впливає на його кваліфікацію [1, с. 27]. Безпорадний стан потерпілого на момент вчинення злочину, як обставина, яка, з одного боку, значно полегшує вчинення конкретного злочину, а з другого – підвищує ступінь його суспільної небезпеки і обтяжує покарання, передбачена в якості конструктивної, кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки такого злочину, відповідно й критерію диференціації кримінальної відповідальності за його вчинення. Як вже зазначалося, диспозицією ч. 1 ст. 135 КК України встановлена відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває у небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу, або внаслідок іншого безпорадного стану. Насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора, вчинене щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 144 КК України, а вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин із метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані – за ч. 3 ст. 143 КК України.

При певних позитивних моментах, притаманних нормативній регламентації кримінально-правових відносин, що обумовлені вчиненням злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані, така регламентація не позбавлена й деяких недоліків. Зазначимо, насамперед, розбіжності у термінології, що використовується. З урахуванням етимологічного значення термінів «безпорадний стан»¹ та «стан»², п. 6 ч. 1 ст. 67 КК

¹ «Безпорадний – неспроможний своїми силами впоратися з чим-небудь; який потребує допомоги, підтримки; безпомічний». «Безпомічний – нездатний сам собі допомогти, захистити себе, безпорадний» [4, с. 44].

² «Стан – обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами...[Бути] [не] в стані зробити що-небудь – [не] бути спроможним зробити що-небудь» [4, с. 1187].

України однією з обставин, що обтяжує покарання, визнано й вчинення злочину щодо особи, яка знаходиться в безпорадному стані (про перебування потерпілого в момент вчинення злочину в безпорадному стані як обов'язкову ознаку кваліфікуючого або особливо кваліфікуючого складу злочину стверджується в ч. 3 ст. 143 («Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини») і ч. 2 ст. 144 («Насильницьке донорство») КК України). Однак, в ч. 1 ст. 135 («Залишення в небезпеці») КК України обов'язковою ознакою складу злочину, поряд з перебуванням особи в небезпечному для життя стані, названо відсутність у нього можливості вжити заходів до самозбереження й внаслідок іншого безпорадного стану. Тобто, вказано на два самостійних стани – «безпорадний стан» та «інший безпорадний стан». Більше того, якщо в п. 6 ст. 67 КК України безпорадний стан потерпілого закріплено в якості обтяжуючої покарання обставини, поряд з такими подібними обставинами як малолітство та похилий вік особи, то в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України законодавець «пройшов» далі, визначивши основні причини безпорадного стану потерпілого, зокрема: особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Таким чином, більш логічним та послідовним виглядає зміст диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України, в якій наведено причини безпорадного стану, зокрема: малолітство, старість, хвороба або інший безпорадний стан потерпілого в момент вчинення злочину. До відмінностей в термінології, що використовується, слід вказати на те, що в п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України використаний термін «особа похилого віку», а в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України однією з причин безпорадного стану потерпілого названа старість. Спостерігається й неповнота пояснення основних причин безпорадного стану потерпілого, зокрема перебування жінки у стані вагітності (до речі зазначено в якості обставини, що обтяжує покарання, а також відповідно кваліфікуючої ознаки умисного вбивства), інвалідність тощо.

Нажаль, обсяг даної публікації не дозволяє більш докладно підійти до розгляду та вирішення даного питання, але безперечним залишається те, що в законодавстві закладено

первісні основи як для нормативного визначення поняття безпорадного стану потерпілої особи, так і принципів включення його в якості конструктивної, кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки конкретного складу злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 11 жовтня 2016 року: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред.: В.Ф. Бойко та інші. – 6-ге вид., допов. – К.: А.С.К., 2000. – 1120 с. – (Нормат. док. та комент.).
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

Журавська З. В., доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук, доцент

ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ПРАВА НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

На те, що повага до прав людини є окремим видом діяльності державних інституцій вказують і норми чинних законодавчих актів. Так, відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є, поміж іншим, додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами (ст. 3). Тобто, законодавець розрізняє